TÊKOŞER

HEJMAR 32

HEZÎRAN 1986

revue trimestrielle

driemaandelijks blad

www.serxwebun.org

ISSN 0773-3887

TÊKOŞER: KOVARA TÊKOŞER, YEKÎTIYA KARKER Û XWENDEKARÊN KURD LI BELÇÎKA
NAVNÎŞAN: B.P. 33 - 1730 ZELLIK - BELGIQUE
BUHA: 40 F.B., 2 DM, 6 FF.
N° BANKÊ: 426-3144071-85 - K.B. - BELGIQUE
BERPIRSIYAR: M. Nezih YALÇIN
KOMÎTA NIVÎSKARIYÊ: Ahmed, Derwêş, Pervîn, Yalçin

N A V E R O K

KURD LI EWRUPA ..... Pervîn ..... R. 3
RÊZIMANA KURDÎ (V): Dengdar ... Celadet BEDIR XAN û Roger LESCOT .... R. 4
AXAFTINEK: KURDISTANA TIRKIYÊ ..... Şerafettin KAYA ..... R. 9
DARÊN KURDISTANÊ ..... YALÇIN R.10
DÎROKA KURDISTANÊ DI ANSÎKLOPÊDIYA ISLAMÊ DE (V) R.12
ALÎKARIYA CIVAKA BIYANIYAN (III) ..... Derwêş R.16
ÇÎROK: GUROSO ..... Mihdî R.17
ZIMANÊ KURDÎ (I) ..... Fuad HAMA XORŞÎD R.18
XEBATA ME R.22
TÊKOŞER'DEN HABERLER R.23

S O M M A I R E

LES KURDES EN EUROPE ..... Pervîn ..... P. 3
GRAMMAIRE KURDE (V): les consonnes .. C. BEDIR XAN et R. LESCOT ... P. 4
CONFERENCE: KURDISTAN DE TURQUIE ..... Şerafettin KAYA .... P. 9
LES ARBRES DU KURDISTAN ..... YALÇIN P.10
L'HISTOIRE DU KURDISTAN DANS L'ENCYCLOPEDIE DE L'ISLAM (V) P.12
L'AIDE SOCIALE AUX IMMIGRES (III) ..... Derwêş P.16
CONTE: TÊTES RASEES ..... Mihdî P.17
LANGUE KURDE (I): origine et spécificité .. Fuad HAMA XORŞÎD P.18
NOS ACTIVITES TRIMESTRIELLES P.22

www.arsivakurdi.org

KURD Lİ EWRUPA

Pervîn

Di hejmara buhurî de ez li ser astengên (bi tirkî: Engel) yekîtiya Kurdan peyivî bûm. Nuha jî, ez dîtina xwe bi kurtî li ser rewşa Kurdan li Ewrupa dibêjim.

Berê çend salan min bawer dikir ku ji sedema hin serbestî û alîkariyên ku hikûmet û rêxistinên ewrupî didin me ewê Kurd karibin li Ewrupa gelek tiştan bikin. Lê mixabin, hêdî hêdî min dît ku hin tişt li vira çêbibin jî, xebat li Ewrupa ji Kurdistanê gelek dijwartir e! Ji bo ku dema ku meriv ne li ser axa xwe be ji koka xwe vediqete û dibe weka gul yan dara ku ji rihên xwe tê jêkirin û di cihekî dûr û cihê de tê çikandin. Ango, meriv bi vî awayî jînyariya xwe hunda dike û di civaka biyanî de cihê xwe yê xwederî (tebîî) nastîne.

Ne pêwist e ku ez li vê derê li ser pirsên maddî û manewî, ku her biyaniyekî qels dikin yan hildiweşînin, rawestim. Li ser vê babetê me û Kurdên din nivîsiye. Ezê bitenê li ser kartêkirina (tesîr) biyaniyetiyê li ser xebata Kurdan çend gotinan bêjim.

Kurdên ku nuh ji Kurdistanê tên, di destpêkê de û ji sedemên ku me li jor gotin li riya xwe digerin. Hêdî hêdî, ew dibînin ku awayên xebatê ji yên Kurdistanê gelek cihê ne. Ji alîkî li vira bêtir serbestî heye, lê ji alîkî din jî Kurd nikarin bi hêsanî bigihêjin hevdu, ji bo ku ev serbestî, weka kêra ku her du aliyên wê tûj in, aliyê wê yê baş û yê ne baş jî heye. Serbestiya raman (fikir), peyv û tevgerê ferzend (firset) dide ku meriv gelek tiştan hîn bibe, xwe bigihîne, zihniyeta xwe fireh bike û li gora qabiliyet û hêza xwe ji bo pirsa kurdî bixebite.

Lê mixabin, dêmokrasiya rojavayî "serbestiyeke" din a bê sînor û xapînox jî li ber çavan radixe. Vexwarin, jin, film û weşanên cinsî, qumar û jîna rehet gelek xortên kurd, bi hêzanî yên ku ji gund û bajarên piçûk hatine, di pasîfîzmê de dihêlin.

Astengên din jî ev in:

a) Em ne di civaka kurdî de ne û li welatên Rojavayê yên cihê belav bûne û ji hevdu dûr in.

b) Em ji perçe, navçe, gund û bajarên Kurdistanê yên cihê hatine.

c) Di piraniya van welatên Rojavayê de û li Emerîka, Australia, Canada.... jimara me hindik e û em di nav van welatan bixwe de jî belav bûne navçeyên cihê. Ji derveyî Newroz û hin cêjn û şevan, ne hêsan e ku em bigihêjin hevdu.

d) Pirsên maddî û manewî, bêrîkirina welêt, ne baş zanîna ziman û zihniyeta rojavayiyan jînyariya me dide hunda kirin.

e) Ronakbîrên me, ji aliyê zihniyet û tevgera xwe, ji karker û kesên nexwenda dûr in. Bi ser de jî, dubendiyên ku di nav van ronakbîran de çêdibin xebata hevrayî radiwestînin yan giran dikin.

Ji bo hemî van sedeman em li gora bernameke kûr û dirêj naçin. Ango, em xebata rojane ji ya herdemî cihê nakin û gelek caran em hêza xwe ji bo tiştên piçûk belav dikin û karê giringtir ji bîr dikin. Dema ku em xebata xwe bê dîsîplîn û bê koordînasyon dikin, piştî zemaneke kurt dilê me pê teng dibe û em jê diwestin.

Ez hêvî dikim ku neweyê (nesl) wêbê karibe ji me çêtir vî barê giran hilîne ser milên xwe û bi saya xwendin û tecrubê kêmasî û çewtiyên me ji nuh de neke.

www.kurdvakurdi.org

RÊZİMANA KURDÎ

(Zaravê Kurmancî)

- V -

Mîr Celadet BEDIR XAN û R. LESCOT (*)

C. PÊŞEZMANÎ

41. **Ç û C- Nîvgirtiyên xişikî.** Tu taybetiya (xusûsiyet) wan a giring tu neye.

42. Ş- Fîkîna kerr. Carna weka "j" bideng dibe:

a) Gava ku dibe weka dawîneya beşa yekemîn a gotineke hevedudanî.

Nîşe: "Şejderb" dêlva "şeşderb" (tabanca)
"Hejdeh yan hijdeh" dêlva "heştdeh"

b) Di gotinên biyaniyên ku ketine nav kurdî de.
Nîşe: Mijûl (ji erebî: meşxûl مشغول).

43. **Fîkîna bideng.** Di ranimayê (1) de, "j"ya kurdî dêlva dengên jêrîn ên îraniya kevn tê:

a) Dêlva "c", ku bi farisî dibe "z".

Nîşe: Jin (avista: Canay-, farisî: زن).
Jîn (farisiya kevn: cîva-, farisî: زندگی).
Jîr (avista: Cîra-, farisî: زیرك).
Dirêj (avista: Drâch-, far.: دراز).
Jentin "lêxistin" (av.: Cana-, far زدن).

b) Dêlva "ç", ku ew jî bi farisî dibe "z".

Nîşe: Ji (av.: Haça, far.: از).
Roj (av.: Raoçah-, far.: روز).
Bêje (av.: Vaçah-).

c) Dêlva "z", ku bi farisî dajo (dewam dike).
Nîşe: Jî (av.: Zî).
Mejî (av.: Mazga-, far.: مغز).

Weka hergav, **dumilî**, ku ji kurmancî bêtir nêzîkî îraniya kevn e, di gelek gotinên ku li jor hatin nîşan dan dengdarên rayî (eslî) dihêle.

Nîşe: Zî (kurmancî: Jî).
Cin (kurmancî: Jin).

Lê, di gelek rewşine din de, di dumilî, weka di kurmancî de, "j" xuya dibe.

Nîşank I. *Bê gûman, ji sedema hebûna teşeya (awa) **"zî"** (bi kurmancî: **Jî**), ku Dumilî gava ku bi kurmancî jî dipeyivin bi kar tînin, ew bi awakî giştî bi navê henekê **"zaza"** tên nîşan dan.*

*Bi **soranî**, carna **"l"** dêlva **"j"**ya kurmancî tê gotin. **Nîşe:** Bilê (kurmancî: bêje) Le (kurmancî: ji).*

Nîşank II. *Kurdên Başûrê navê welatiyên xwe yên ku bi kurmancî dipeyivin **"Kurdên Jiyan"** dikin, dibe ku ji sedema ku evên dawîn, dêlva **"l"**, **"j"** dibêjin. Ecêb e ku teşeyeke **"li"** di kurmanciya navçeya Malatyê de, ango nêzîkî hezar kîlometre li Rojavaya Bakurê Suleymaniyê, tê dîtin.*

44. Ketina (hundabûna) **"j"** pirr kêm e. Ew bitenê di çend gotinên ku bikaranîna wan gelek dûbare ye (gelek caran tekrar dibe), weka "roj" ku "ro" jî tê gotin. Ev ketin digihêje daçeka "ji" jî, gava ku ew bi gotina ku berê wê tê xwe radigire.

Nîşe: "Hejî te dikim" dêlva "hej ji te dikim".

(*) Grammaire Kurde, Librairie d'Amérique et d'Orient, Parîs 1970. Wergerandin,fransizî-kurdî: Pervîn.

(1) Ranima (bi fransizî: éthymologie): Zanistiya guhertina gotinan li gora awayên wan yên kevn.

www.arsivakurdi.org

45. Y- Nîvdengdêr. Weka ku em pê dizanin, "y" weka dengdara girêdana ahengî di navbera gotinên ku bi **"a", "ê", "î", "e"** diqedin û nîşanên ku distînin de, gava ku ev nîşan bi dengdêran dest pê dikin, bi kar tê. Bikaranîna wê piştî **"o" û "u"**, di vê rewşê bixwe de, bitenê di çend navçeyan de dibe. Rêzikên (qaide) vê bikaranîna "y" di bendên 15, 16, 18 û 19 de hatin nîşan dan.

"Y" pirr kêm caran weka regezekî (unsur) pêkanîna rayên kurdî xuya dibe. Sedema hebûna wê di hundirê gotinan de, piraniya caran, ew e ku du dengdêr di dû hevdu de neyên.

Nîşe: Payîz, dayîn, heyîn, neyîn, mayîn.

Gotinên ku bi "y" dest pê dikin, jimara wan nêzîkî pêncî bitenê ye: Nîvên wan rakişandinên "yek" in, û ji çarîkê wan bêtir ji zimanên biyanî, ku bi awakî istisnaî teşeyên xwe yên kevn hiştine, hatiye stendin. Bi rastî, piraniya gotinên biyanî, ku tê de "y"a pêşîn (a destpêka gotin) hebû, gava ku ketin nav kurdî vê dengdarê hunda kir; bi vî awayî, serenavê erebî **"Yûsuf"** يوسف bû **"Ûsif"** (**Îsif**, di hin navçeyan de).

D. E Z M A N Î Û Q I R I K Î

46. K- Girtiya kerr. Balkêş ku "k", di jimareke gelek piçûk a gotinan de, weka **"ker"** (merivê ku nabihîse) û **"kir"** (serê komeke kevirî), ji yên xwederî (tebîî) hişktir tê bi lêv kirin.

Xuya ye ku sedema hebûna vê cihêtiya piçûk xwestina cihêkirina hevdengên (2) mumkun e. Bi rastî, gotinên **"ker"** û **"kir"**, gava ku bi "k"yeke xwederî tên bi lêv kirin, rêzayê wan dibe **"ker"** (lawir) û **"wî kir"** (lêkera kirin). Li dûrtir (bend 51) emê nîşeyên din ên ku nîşan didin ku ev ziman dixwaze tevliheviyên weha dûr bixîne darîçav bikin.

Nîşank I. *Ji sedema kêmbûna wê, ev taybetiya (xusûsiyet) fonêtîk ku me nuha nîşan da di alfabeya latînî de ne hat danîn, û her du* ***"k"****, ya nerm (xwederî) û hişk, bi eynî tîp tên nivîsîn. Kurdên Erîvanê, di alfabeya xwe ya pêşîn de, ji her yek ji wan re tîpeke taybetî hişti bû, lê ev cihêtî bê derengî ji nivîsînê hunda bû.*

Qenc e em bînin bîra we ku Ziya Ed-Dîn Paşa, di ferhenga xwe ya kurdî-erebî de, ku navê wê Hediyyet Hamîdiyye bû (Istanbul, 1310 H.) û ku ji bo wê heyamê (dem) xebateke berbiçav bû, vê cihêtiya piçûk nîşan da bû. Ew di rûpel 208 de dinivîse: "Ker" (lawir), "ker" (bi "k"yeke hişk: merivê ku nabihîse), "ker" (amade, hazir), "ker" yan "kerî" (perçe). Kurd vê gotinê, li gora rêzayê wê, bi cihêtiyên sivik, ku biyanî bi zorê pê hest dike (dihese) û ku nabe ku li vira bên nivîsîn, bi lêv dikin".

Nîşank II. *Balkêş e ku di nîşeyên jorîn de (ker "ê ku nabihîse) û (kir "serê komeke kevirî"),* ***"r"*** *jî ji ya xwederî xurttir e (li bend 36 binêre).*

47. Ketina **"k"** di dawiya gotinan de dûbare ye (gelek caran dibe).

Nîşe: "Serşo" dêlva "serşok" (hemam).

"Berbû" dêlva "berbûk" (kortêja ku bi bûkê re diçe)

Di destpêka gotinan de, **"k"** carna bideng dibe û **"g"** tê bi lêv kirin.

Nîşe: "Go" dêlva "ko" (ku).

"Goçer" dêlva "koçer".

"Gopal" dêlva "kopal" (dar).

Li ser guhertina **"k-g"** li benda jêrîn binêre.

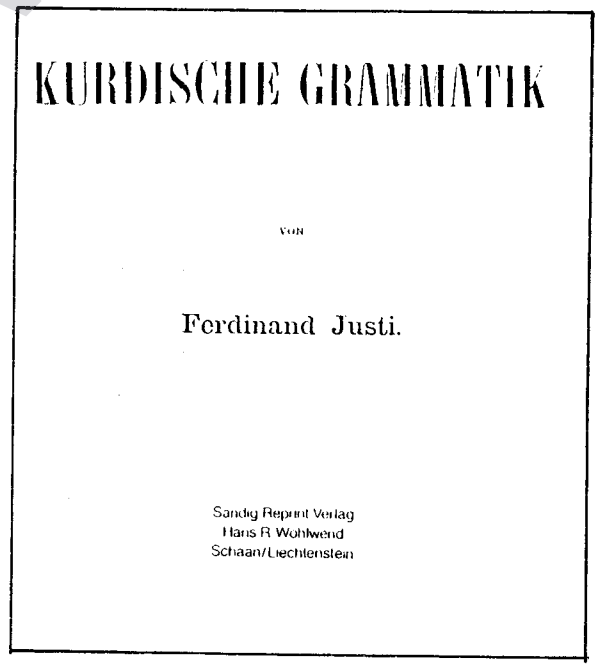
KURDISCHE GRAMMATIK

VON

Ferdinand Justi.

Sandig Reprint Verlag
Hans R. Wohlwend
Schaan/Liechtenstein

(2) Hevdeng (bi fransizî: Homonyme): Gotinên ku bilêvkirina wan weka hev e, lê ku rêzayê (mana) wan cihê ye: Mal (xanî), mal (hebûn).

www.arsivakurdi.org

48. G- Girtiya bideng. Baş e meriv bala xwe bide dûbareyiya tofa (kom) "-ng", di dawiya gotinan de.

Nîşe: Deng, reng, çeng, zîving (şkefta ku meriv tê de dijî), quling û hwd.

Dengdarên "g" û "k" gelek caran cihê hevdu digirin.

Nîşe: "Pûnk" û "pûng" (naneya hov).
"Rizyang" û "rizyanik" (celebeke gihayê pirr zirav".
"Zarong" û "zarok".
" Çong" û "çok".
"Brang" û "brak" (bira).
"Mang" û "mak" (dê).
"Belk" dêlva "belg" (pelik).

49. Q- Pêşezmanî, girtiya kerr. Ev dengdar bi hêzanî di gotinên ku ji zimanên ne îranî hatine stendin tê dîtin. Li gel vê qasê, ew di gotinên ji rayê îranî de jî, lê kêmtir, xuya dibe.

50. X- Paşezmanî, ajotiya kerr. Ji derveyî bikaranîna wê di gotinên ku ew tê de bi awakî xwederî peyda dibe, "x", di çend peyvikan de, dibe "ẍ"ya rayên îranî yan a gotinên biyaniyên ku ketine nav kurdî.

Nîşe: "Bexçe" dêlva "beẍçe" (farisî: باغچه).
"Kaxez" dêlva "kaẍez" (farisî: کاغذ).
"Xulam" dêlva "ẍulam" (erebî: غلام).
"Axa" dêlva "aẍa" (tirkî: آغا).
"Xerîbî" dêlva "ẍerîbî" (ereb.: غریب) û hwd.

"X" gelek caran cihê "q" ق ya gotinên ku ji tirkî yan ji erebî hatine stendin digire

Nîşe: Nexş (bi erebî: نقش).
Yasax (qedexe) (tirkî: yasak یاساق).
Next (qelen) (erebî: نقد).
Ancax (tirkî: ancak; آنجق).
Qayix (tirkî: kayik; قایق).

51. X- Paşezmanî, ajotiya bideng. Weka ku me li jor dît, bikaranîna vê dengdarê dûbare be jî, ne hergav giştî ye. Jixwe îro ew pirr caran bi "x" tê guhertin. Loma, me nîşeyên benda jorîn darîçav kirin (bexçe, kaxez, xulam, axa, xerîbî).

52. H- Ajotiya bideng. Lêhûrnêrîna rola vê dengdarê balkêşiyeke taybetî dide xuya kirin; ew, bi rastî, ferzend (firset) dide ku du merheleyên taybetîtirîn ên pêşveçûna fonêtîka kurdî bên danîn. A yekemîn bi giringiya mezin a "h" ku cihê gelek dengên îraniyên kevn stendiye, û a duyemîn bi hilanîna pileyî (derece derece, hêdî hêdî) ya vî dengî hatiye nasîn.

1- Guhertina dengdarên îraniyên kevn bi "h".

a) "X", weka di:

Rihnî (rohnî) (avista: raoxşna-)
Behir (par, perçe) (avista: baxdhra-).
Sihur (sor, sohr) (avista: suxra-) de.

Nîşank I. Navê mîriya "Botan" jî dikeve nav nîşeyên jorîn: Ew hîn di sedsala XVIImîn de (di Şerefnamê de) bi awayê بختان *, ku bê gûman "Bixtan" yan "Bextan" dihat xwendin û ku "x"ya wî paşê bi "h" nerm dibe, hatiye pejirandin (qebûl kirin); ew îcar bû "Bihtan", "Buhtan". Ev bilêvkirin hîn jî di rojên me de, di welêt bixwe de, dûbare ye. Navê "Botan", ku bitenê li herderên din tê bi kar anîn, encama (netîce) hevgirtina tofa "-ih" bi "o" ye (li bend 74 binêre).*

b) "Dh" yan "th", weka li jêr:

Reh (rê) (avista: Raithya-).
Pehin (av.: Pathana-).
Şehir (bajar) (av.: Xşathra-).
Bihin (av.: Baodhay-).

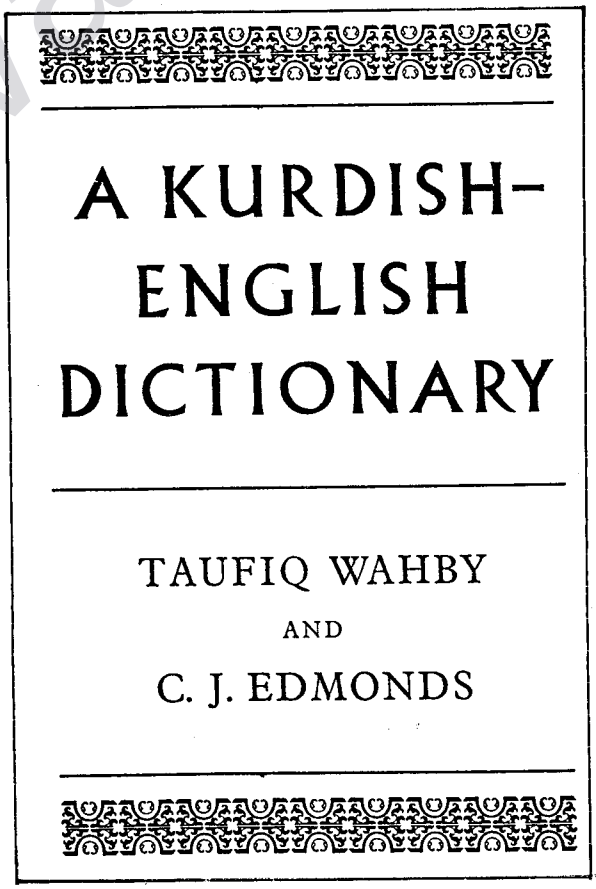

www.arsivakurdi.org

c) "Ş", weka li jêr:

Guh (avista: Gaoşa-).

Tihnî (tîbûn) (av.: Tarşna-).

Çehiv (çav) (av.: Çaşman-).

Nişank II.: "H" di kurdî de dêlva ح yan ه, di gotinên ku ji erebî hatine stendin, xuya dibe.

Nîşe: Hinda (heta) (erebî: عند).

Sinhet (sinet) (erebî: صنعة).

Hinad (serhişkî) (erebî: عناد).

Nîşank III.: Di dawiyê de, di vê merhela zimên de, "h"yek, weka dengdareke pêşîn di nêzîkî tevayiya gotinên îranî yan biyanî de, ku di rayê xwe de bi dengdarekê dest pê dikir, xuya dibe (li ser vê babetê, li bend 9 û 58 binêre).

2- Hilanîna "h".

Piraniya awayên ku di nîşeyên jorîn de hatin gotin îro bitenê weka şahid di hin peyvikên çiyayiyên ku gelek kevnar in (weka Botan, Behdînan, Hekarî) mane. Li hin cihên din, wan hema bicarek "h"ya xwe hunda kiriye, piştî hevgirtinên ku li dûrtir ewê bi hûrî (bi tefsîl) li wan bê nêrîn (bend 71-75). Bi rastî, piraniya mezin a peyvikên kurdiyên îroyîn ber bi hilanîna "h" ji sistema xwe ya dengdarî diçin. Ev deng hunda dibe:

a) Bi hevgirtina xwe bi dengdêrên kurt re, di destpêk, hundir û dawiya gotinan de. Li dûrtir binêre, bend 71 û yên dû wê.

b) Bi guhertina wê bi dengdareke din re

Nîşe: Paşdaniya "-ahî" dibe "ayî", "-atî". Dawîneya "-ihan" a rader dibe "-yan":

"Meyter" dêlva "mehter" (şagirdê ku li hespan dinêre).

"Diwêl" dêlva "dihêl" (dahol).

"Fênik" dêlva "hênik".

c) Bitenê bi ketina wê:

Di destpêka gotinan de:

Nîşe: "Evor" dêlva "hevor" (nêriyê hov).

"Êş" dêlva "hêş".

"Êvar" dêlva "hêvar".

"Ûr" dêlva "hûr".

"Aza" dêlva "haza".

"Îser" dêlva "hîser" (kîler) û hwd.

Di hundirê gotinan de:

Nîşe: "Dergevan" dêlva "dergehvan".

"Merov" dêlva "mehrov".

"Ewinde" dêlva "ewhinde" (ewqas)

"Rewan" dêlva "rehwan" (hespê ku di rêveçûna xwe de her du lingên eynî aliyî bi hev re radike).

Di dawiya gotinan de:

Nîşe: "Hevde" dêlva "hevdeh".

"Fire" dêlva "fireh".

"Derge" dêlva "dergeh" (nêzîk)

"Şe" dêlva "şeh".

Nîşank IV.: "H" di ketina xwe de gelek caran dengdara kurt, ku tê paş yan pêş wê, bi xwe re dibe.

Nîşe: "We" dêlva "hewe" (awayê têrkerî yê pronavê "hon").

"Şîn" dêlva "heşîn".

53. H- Ajotiya kerr. Ev dengdar bi hêzanî di gotinên biyaniyên ku kurdî ew stendine xuya dibe. Ew weka ح ya erebiya hinek nermkirî ye. Ew di hin gotinên ji rayê îranî jî, weka "ħesp" (hesp), "ħeft" (heft), "teħil" (tehil), tê dîtin.

Bikaranîna "h", weka ya "ħ", pirr dûbare be jî ne bicarek giştî ye. Di zimanê nivîsînê de, ev dengdar piraniya caran bi "h" tê guhertin. Ji vê sedemê, awayên nivîsînê yên bêtirîn: hesp, heft, tehil, in.

DIE MUNDART DER

MUKRI-KURDEN

TEIL II 2A11053

DEUTSCHE ÜBERSETZUNG DER TEXTE
MIT EINER EINLEITUNG ÜBER INHALT UND FORM
DER OSTKURDISCHEN VOLKSEPIK

VON

OSKAR MANN

BERLIN

DRUCK UND VERLAG VON GEORG REIMER

1909

www.arsivakurdi.org

54. Weka gelên misilmanên din, Kurdan gelek gotinên erebî xistin nav zimanê xwe. Lê piraniya van gotinên biyanî pişavtineke (assîmîlasyon) pirr xurt kişand. Sedema vê guhertinê nelihevhatina sîstema fonêtîka kurdî û ya gotinên samî ye. Lêhûrnêrîneke bilez (zû) ya guhertina ku kurmancî diçesibîne (ferz dike) dengdarên erebî balkêş e. Hin nîşe li jor hatin dayîn. Ên din ev in:

1- ث dibe "t" yan "s":

"Mîrat" yan "mîras" (ميراث)

"Sebat" yan "tebat" (ثبات)

"Sewab" (ثواب)

2- ج bêtirîn caran tê pejirandin, lê nermbûneke sivik distîne.

3- ذ dibe "z":

Lezet (لذة).

Zewq (ذوق).

4- Tîpên stûr ص, ط û ظ, "t", "s", û "z" tên bi lêv kirin. ض carna "z" û carna "d" dibe:

Zabit (ضابط).

Zerer (ضرر).

Erd (ارض).

5- ع guhertinên jêrîn dikişîne:

a) di destpêka gotinan de:

Eger piştî wê "elif" (a) bê, dibe "a"; eger ew bitenê bi "fetha" bilind bibe dibe "e" yan "h"; eger bi "kesra" nizm bibe dibe "hi", "i" û "î".

Nîşe: Adet (عادة).

Aqil (عاقل).

Esker û hesker (عسكر).

Ezab û hezab (عذاب).

b) di hundirê gotinan de:

Ew kare bi "h" biguhere yan jî du dengdêran rastî hevdu bike û hunda bibe. Û carna jî bi encama (netîce) hundabûna ع, dengdêreke kurt û hawsê (cîran) dirêj dibe.

Nîşe: دعوى dibe dehwa, dehiw, dawa.

صنعة dibe sinhet, sanet.

طعم dibe tam.

Nîşank: Zaravên navçeyên ku li sînora veqetandina zimanî ya kurdî û erebî ne ع dihêlin (naguherînin), lê wê nerm dikin.

c) di dawiya gotinan de:

ع kare yan bitenê hunda bibe, yan jî bi "h" bê guhertin.

Nîşe: Camî û camih (جامع).

Tima (temahkar) (طماع).

Rib (çarîk) (ربع).

6- ء (hemze) kare bi "y" bê guhertin yan jî bi awakî istisnaî du dengdaran ras tî hevdu bike û hunda bibe:

Xayîn yan xaîn (خائن).

Layîq yan laîq (لائق).

Qayîl yan qaîl (قائل).

Dûmahî heye

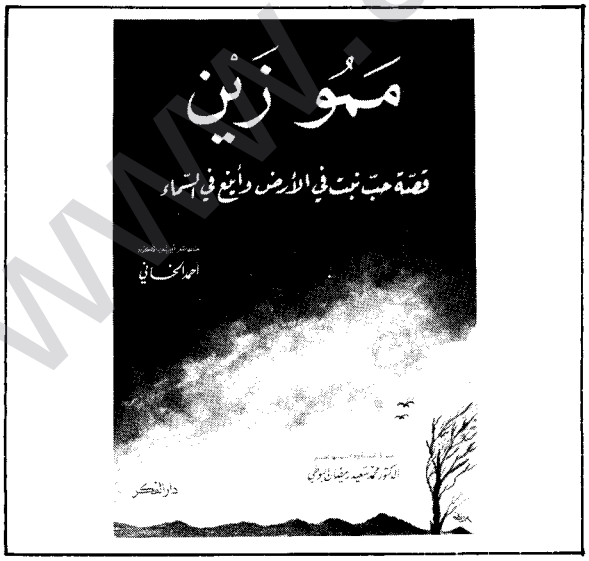

www.arsivakurdi.org

KURDİSTANA TİRKİYÊ

Şerafettin KAYA

Di mêjuya (tarîx) 3 Hezîran 1986 de, Têkoşer şeveke agahdariyê li ser Kurdistana Bakur (Kurdistana Tirkiyê) pêk anî. Di vê şevê de, avukatê kurd, Şerafettin KAYA, hati bû vexwendin (ezimandin) û wî bi awakî fireh û giştî li ser dîroka Kurdistanê, sedemên bindestiya gelê kurd di dîrokê de, û bi taybetî li ser rewşa Kurdistana Bakur a îroyîn axaft.

Ş. KAYA, di axaftina xwe de,li ser dijwariyên ku Kurdistan, welatê bindest, parçekirî û mêtingeh, dikişîne rawesta. Wî mercên pêşîn ên parçekirina Kurdistanê ji aliyê Osmanî û Safewiyan di mêjuya 1939 de, mercên paşîn ên parçebûna Kurdistanê û têkoşîna gelê kurd di hemberê mêtingehkaran de û awayê civaka kurdî bi awakî zanyarî (ilmî) ji guhdaran re gotin. Paşê, wî rewşa Kurdan û têkoşîna serxwebûnê piştî parçebûna Kurdistanê ya duwemîn di 1923 de rohnî kirin, û paş re bihurte rewşa Kurdistana Bakur a îroyîn.

Di axaftina xwe de, Ş. KAYA bala guhdaran kişand ser rêzana dewleta Tirkiyê û bi awakî giring li ser idêolojiya dewletê, Kemalîzm, rawesta. Wî baş da xuya kirin ku amanca vê idêolojiyê ya pêşîn hundakirina çanda kurdî û imhakirina gelê kurd e. Ji bo ku bigihêje vê amancê, hikûmeta Tirkiyê kuştin û talankirinê bi kar tîne û bi awakî giring jî ber bi serketinê diçe. Eger gelê kurd li ber xwe nede û dêmokratên cihanê pişta wî negirin, ewê rewşa wî dijwartir bibe.

Kemalîzm ewê bigihêje amanca xwe eger gelê kurd, di aliyê çandî de, di aliyê netewî de, di aliyê civakî de, ji holê rake û li ba gelê kurd jî ewê pirsa Ermeniyan bide ji bîr kirin. Nîşeyên (misal) rêzana (siyaset) dewleta Tirkiyê li ber çavên hemî cihanê ne û kes nikare wan inkar bike. Nijadkujiyên (qetliam) gelên kurd û ermenî û sirgûnên wan ku ji 70 salan û vir bêtir de dibin xuya ne.

Ş. KAYA bala guhdaran kişande ser rêzana dewleta Tirkiyê di aliyê aborî de jî. Wî ev talana giran di hemî aliyê aborî de got û paş re bersivên pirsên guhdaran, bi hêzanî yên senatorê belçîkî Walter Luyten, dan.

Lê bala guhdaran bi giranî ket ser axaftina wî ya ser zindanên Kurdistanê û bi taybetî li ser êşandinan (işkence) di girtîgeha Diyarbekrê de. Weka ku tê zanîn, Ş. KAYA jî di sala 1981 de hati bû girtin û heft heyv û nîv di zindana Diyarbekrê de hati bû êşandin. Wî ev êşandin di pirtûka xwe "Diyarbakir'da Işkence" de nivîsandine û Dengê Komal ev pirtûk çap kiri bû.

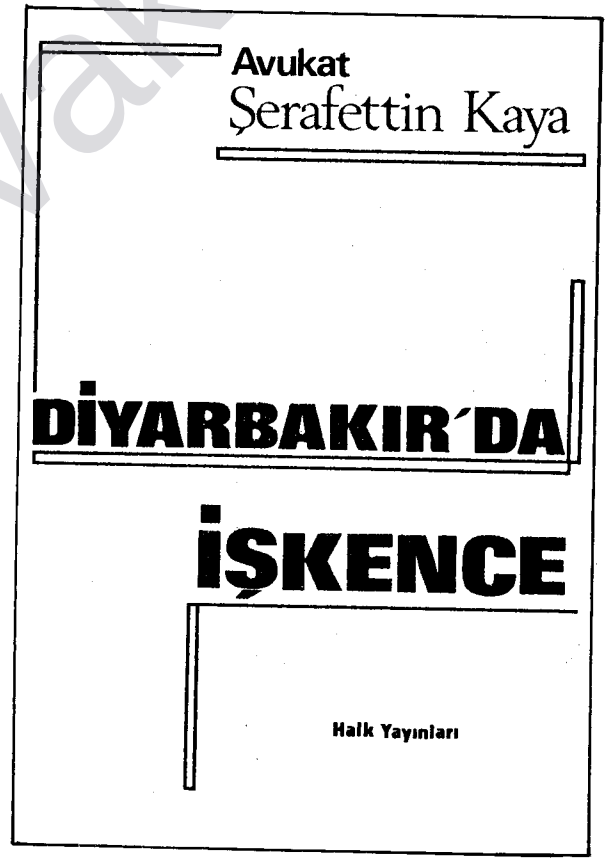

www.tirsivakurdi.org

DARÊN KURDİSTANÊ

Berhevkirin: YALÇIN

A. DARÊN HOV

1. Ajnû
2. Badar
3. Behîfheşînuh
4. Behîftahlik
5. Belalûk (helhelûk)
6. Ben
7. Benav
8. Benûşk
9. Berû
10. Bihuk
11. Bî
12. Bîreşik
13. Bîşeng
14. Bîzerik
15. Bîzu
16. Çervûbî
17. Çinar
18. Darê inap
19. Darê bîneçs
20. Darê Mera
21. Darqez
22. Deyndar
23. Êrvist
24. Gez
25. Gûhûja sor
26. Gûhûja zer
27. Hêjîr
28. Karçîna beranî
29. Keli
30. Kenêr
31. Kevot
32. Mazî
33. Parzî
34. Pelk
35. Qaç
36. Qazqaz
37. Rêrî
38. Rûr
39. Sincirî
40. Sîfhirçi
41. Sîftehlik
42. Soredar
43. Stirî
44. Şîhînû
45. Tawî
46. Têwî
47. Tu
48. Tureşik
49. Tuşimî
50. Tuqesp
51. Tuzerik
52. Zeytuna beranê
53. Zirgoz
54. Zirsincî
55. Zîzelaq

Dara Mazî

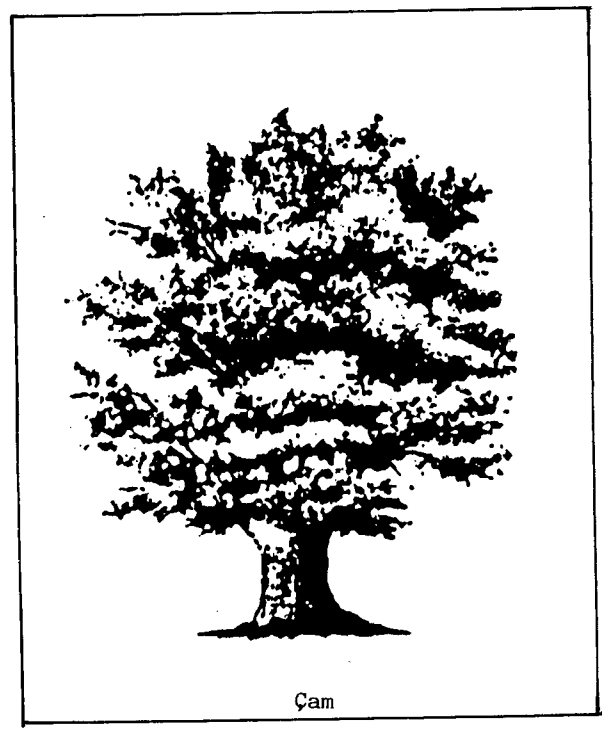

Çam

www.arsivakurdi.org

B. DARÊN KU TÊN ÇANDIN

1. Alîsor
2. Aqu
3. Bêluze
4. Bih
5. Birdeq
6. Bitim
7. Dehlibî
8. Ênatî
9. Feqîrî
10. Fiskinî
11. Fisteq
12. Fişne
13. Gêlyaz
14. Gul
15. Guzane
16. Gûz
17. Hesenî
18. Hewl
19. Hêjîr
20. Hêjîra behrastî
21. Hêjîra izraqî
22. Hêjîra reş
23. Hêjîra şilyanî
24. Hêjîra şingalî
25. Hêjîra zer
26. Hilû
27. Hilû ker
28. Hilû reşik
29. Hilû sor
30. Hilû zerik
31. Himbeqî
32. Hinar
33. Încaz
34. Karçînveşik
35. Karçînzerik
36. Karçîna Ebasî
37. Kirkirû
38. Kirar
39. Mezrûne
40. Mêranî
41. Mêw
42. Mêwa reş

Berû

Bîşeng

43. Mêwa spî
44. Mêwa teyfî
45. Mêwa zer
46. Mijmijî
47. Pirteqal
48. Qitilnefs
49. Sîhirçî
50. Sîvbizrî
51. Sîvê kulundurî
52. Sîvê tutikî
53. Sîvê xelatî
54. Sîvşîrîn
55. Sîvtirşik
56. Spîndar
57. Şitu
58. Şîlan
59. Tortore
60. Tutirî
61. Tûmanî
62. Xuxa avî
63. Xuxa milkîr
64. Xurme
65. Zerzele
66. Zeytûn
67. Zirspîndar

www.sivakurdi.org

DÎROKA KURDİSTANÊ Dİ

- V -

B. Dema islamî heta 1920

NEXŞA ÊLÊN KURDÎ DI DEMA SILTANÊN MEMLÛK DE

Vegirtina (işgal) mogolî rola rêzanî (siyasî) ya êlên (eşîr) kurdî bicarek rakiri bû, lê li Misrê, ku tê de siltanên Memlûk planên veşartî dijî Ilxaniyan çêdikirin, çarenûsa (qeder) vî regezê(unsur)misilman gelek balkêş bû. "Masalik El-Absar" ya El-Umarî (749/1348) nîşan dide ku çiqas Kurd di wezaretên siltanên memlûk de baş hati bûn nasîn. Li gora vî nivîskarî, Kurd nêzîkî Iraq, Diyar El-Ereb, Sûriye û Yemenê hebûn. Çiyayê (El-Cibal) ku tê de Kurd rûdinên nêzîkî Hamadanê dest pê dike û li Kîlîkya (bilad El-Takfûr) diqede. Li Rojavaya Diclê Kurdên Cezîre û Mêrdînê qurbanên hemî hawsêyan (cîran) bûn; li gel vê qasê, li Mêrdînê, merivek bi navê Ibrahîm El-Ars-Babî (?) berê demeke kurt xwe serbixwe îlan kiri bû û hêzeke mezin stendi bû. Nivîskar **lîsteke 20 êlên ku di navbera Hamadan û beşa Cezîrê ya navbera Mûsil û Kawar de dijiyan dide (li Kewar a Şerefname binêre).**

1. **Goranî**, ku ji şerkar û cotkaran pêk bû bûn (cund wa-raiyya).
2. **Gilalî** (li çiyayê Galala, li ba Soraniyan, Şerefname, I, 286; Rich, Narrative, I, 123: Xellali, binêre). Beşek ji vê êlê çû Sûriyê. Mîrê wan Şeref El-Dîn di bin Mogolan de waliyê Erbîlê bû, lê ji aliyê Mogolekî hat kuştin.
3. **Zangalî** (= Zangana?).
4. **Kûsa û Mabir** (??), ên Şehrezorê, welatê xwe berda û çûn Sûriye û Misrê.
5. **Sabûlî** (Sutûnî?), di navbera Şehrezor û Uşnû de dijiyan. Nêzîkî wan Kartawî dijiyan. (? Hoffmann, Auszüge, rûpel 207).
6. **Hasnasî** (Xuşnawî?). Ew çend hezar bûn û di sê şaxan de hati bûn veqetandin. Yek ji van şaxan, ku li Karkar bi Kartawiyan (?) re rûdiniştî, perê derbasbûnê li Darbendî Karabolî distend (= riya Zabê Piçûk; li Hoffman, 263 binêre).
7. Nêzîkî Karhîn (=Kerkûk?), êleke ku ji 700 meriv pêk bû bû rûdiniştî.
8. Êlek "di navbera her du çiyan de" (beyn El-Cebeleyn), li ser zewiyê (erd) Erbîlê dijiya. Di zivistanê de, ew li çavdêriya (rehmet) Mogolan digeriya û di havînê de wê alîkariya êrîşên leşkerên misrî dikir
9. **Mazancan** (?). Jimara wan 500 bû. Ew nêzîkî Erbîlê û li Mazancan, Nerwa û Bêxma (ev her du nahiyên dawîn li ser Zabê Mezin, li Rojhilata Akr, ava bû bûn) dijiyan.Serokên Mazancanan destelata (hikm) êla Humeydiyan (ji 1000 meriv pêk bû bû), ku merivên wan bûn, jî kir. Serokê Mazancanan ku jê re kak dihat gotin ji Ebbasiyan sernavê Mubariz El-Dîn stendi bû. Mogolan zewiyên wî di du perçan de pay kirin, lê kak nûnerê gel ê Erbîlê ma. Ketina wî ya katî (muweqet) di bin Arxun de hat dîtin, lê li gora Şubh El-A'şa, kur û neviyên wî zewiyên xwe (Akr û Şûx) ji xwe re hiştin.
10. Nêzîkî Tell-Haftûn zewiyê **êla Sorî** (Soran), ku merivê wê pirr bûn, hebû.
11. Hawsêyên (cîran) wan **Zarzarî** ("zarokên zer") bûn. Ew jî xwediyên Malazgird (=Rûbarî Barazgird) û Rustak (beşa jêrîn a Şemdînan) bûn.
12. **Culamergî**, ji rayê (esl) Umewî, ji 3000 meriv ava bû bûn.
13. Kurdên qezayê Markawan (Margawar bixwîne) hevalbendên hawsêyên xwe, Cûlamergî û Zarzarî, bûn.
14. Nêzîkî Cûlamerg nahiya Gawar hebû.
15. Nêzîkî Cûlamerg, li aliyê Akr û Amadiya, nahiya Zibarî ku tê de 500 kes rûniştî bû hebû.

(*) Encyclopédie de l'Islam, 1981, Parîs. Wergerandin, fransizî-kurdî: Pervîn.

www.arsivakurdi.org

16. Hekkarî li Amadiyê dijiyan û ji 4000 meriv pêk bû bûn.

17. Nêzîkî Hekkariyan, li aliyê Merc, çiyayê El-Amranî û şkefta Dawûd ku tê de Besîtkî (??) dijiyan hebûn.

18. Nêzîkî Cûlamerg, ber bi Mûsilê, Boxtî, nahezên Humeydiyan, dijiyan.

19. Dasinî pirr bûn, lê serokê wan Bedr El-Dîn peya bû cihên hêsantir û bitenê 1000 Dasinî li navçeya Mûsilê man. 500 Dasinî li Akr jiyan.

20. Dumbulî (?) li çiyayên bilind rûdiniştin

Şubh El-Aş'a xwe dispêre El-Tesqîf ku ji aliyê Teqî El-Dîn Ibn Nazir El-Ceyş hati bû nivîsîn (nêzîkî 748/1347) û lîsteke tevlihev a 25 mîrên kurd ên ku bi wan re pêwendiyên fermî (resmî) yên Qahirê hebûn radigihîne van zanînên Mesalik.

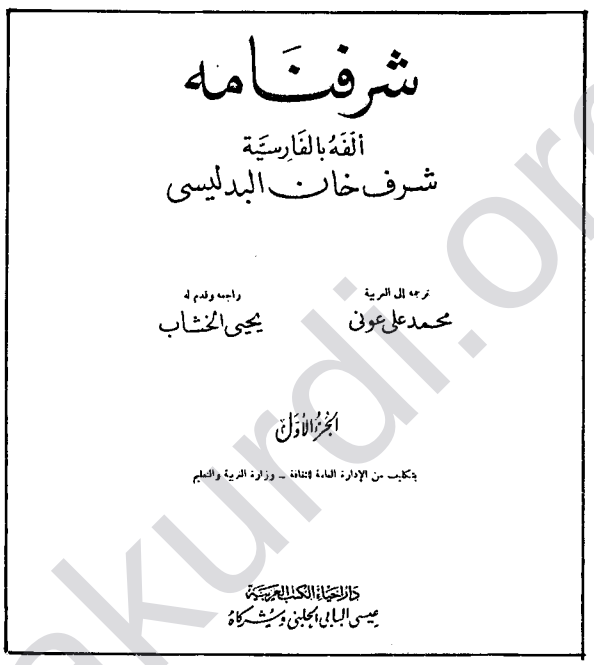

TÎMÛR Û QRALIYETÊN TIRKMEN

Piştî Mogolan, maliyên qralî yên nahezên Tirkmenan destelata xwe gihand Kurdistanê. Ev heyama (dem) ku hîn nuha jî baş ne hatiye nasîn ji bo Kurdan gelek giring bû. Maliyên qralî yên Kara Koyunlu û Ak Koyunlu ketin hundirê Kurdistanê, êlên kurdî kişandin nav şerrên rêzanî (siyasî) û olî (dînî) (li Shi'isme extrémiste des Kara-Koyunlu binêre) û bûn sedema tevgerên mezin ên xelkê: Di vê heyamê de, Kurdên Mukrî navçeya Başûrê gola Urmiyê stend (li Sawc-Bûlak binêre). Di vajayê (eks) wê de, vegirtina Tîmûr, ku bi awakî katî (muweqet) Kara Koyunluyan dûr kirin, bitenê demeke kurt ajot.
Gelek bûyerên ku di dîroka Hisn Kayfa û Cezîrê de, di navbera salên 796-897/1393-1491 de, çêbû bûn di dîroka sûrî de (li Haytam hati bûn nivîsîn) hatin nîşan dan û ji aliyê Behnsch (Rerum seculo XV in Mesopotamia gestarum liber, Breslau 1838) hatin weşandin.

Tîmûr di dema şerrên 796 û 803 de bi Kurdan re mijûr bû. Piştî ku ew li Begdad û Diyarbekrê geriya, wî ji nişka ve xwe avêt ser Cezîra ku hat têk dan (xera kirin). Paşê, Tîmûr çiyayê ku Diyarbekrê ji Mûşê diveqetand buhurî û bi xweşî pêşwaziya mîr Şeref El-Dîn Bidlîsiyê ku "bi qencbûn û rastbûna xwe li hemî Kurdistanê navdar bû" kir (bi tirkî: karşilamak). Di 803 de, Tîmûr ji Begdadê bi riya Şehrezorê vegeriya Azarbaycanê, û li ser vê riyê Kurdan êrîşî wî kir.

Piştî mirina Tîmûr, Kara Yûsuf Kara Koyunlu vegeriya Kurdistanê û di destpêkê de li ba Şems El-Dînê Bidlîsî pena bir (iltica kir), keça xwe da wî û bi alîkariya wî destelata xwe danî. Di 820 de, Kara Yûsuf bi nîşanekê zewiyên mîrên Bidlîsê tekîd kir. Dema ku, di 824/1421 de, lawê Tîmûr, Şahruh, gihajt Ermenistanê, Şems El-Dînê Bidlîsî,Malik Muhammed Hekkarî, Malik Xelîl ê Hisn Kayfa, mîrên Xizan û hwd. silavan lê kirin. Kurdên Xoy jî ji waliyê Şahrux re canbêzar (fedakar) man (Matla' El-Sa'dan, Notices et extraits, XIV, 153).

Ak Koyunluyan (malbata qralî ya Bayandur), ku navenda wan a giringtirîn Diyarbekir bû, rêzaneke herdemî ya kuştina malbatên kurd ên mezin dajot (Şerefname, I, 164: Istîsali khanawadaha-yi Kurdistan) û bi hêzanî di dû êlên ku pirr nêzîkî Kara Koyunluyan bûn, weka êla mezin a Çamişgezek, de diçûn. General Uzun Hasan, Sûfî Xelîl û Ereb Şah, Hekkarî vegirt, û piştî wan êla Dumbulî ku ji Botan hati bû wê bi awakî katî stend.

www.arsivakurdi.org

Hema ji 875/1470 (li Behnsch, berhem bixwe, 14 binêre), hemî Cezîre derbas bû destelata Ak Koyunluyên ku navê waliyê xwe kir Çelebî beg, ku Şerefname, I, 123, rewiştên (exlaq) wî yên baş dipejirîne (qebûl dike). Generalê Ak Koyunlu, Suleyman Ibn Bizan, ji Bidlîsê Ibrahîm Xan ku paşe ji aliyê Ya'qûb, lawê Uzun Hasan, hat kuştin qewirand.

ŞAHÊN SAFAWÎ Û SILTANÊN OSMANÎ

Şah Ismaîl, di destpêka şerrê xwe dijî Ak Koyunluyan de, Ermenistanê vegirti bû. Piştî şerrê Şarûr (907/1502), wî hemî welatê navbera Begdad û Maraş stend. Rêzana Ismaîlê 1mîn li hemberî Kurdan ji ya Ak Koyunluyan ne cihê bû. Weka evên dawîn, Şah xwe dispart êlên tirkmen, lê weka şîiyekî ekstrêmîst (li XATA'Î binêre), ew hîn bêtir jî dijî Sunniyên kurd bû. Gava ku yazdeh serokên kurd hatin Xoy ji bo silavan li Ismaîl bikin, evê dawîn piraniya wan xist girtîgehê û di cihê wan de waliyine ku ji nav êlên Kizil Baş hati bûn bijartin teyîn kirin.

Ji vê demê, nêzîkî sê sedsalan, Kurdistan bû meydana şerrê siltanên osmanî û şahên Farisistanê. Şikestina Çaldiran (Çildêran) (1541) şelpeke (darbe) pirr dijwar bû ji bo malbata qraliya farisiya nuh. Li gel serfiraziyên kurt ên paşhatiyên Şah Ismaîl, vegirtinên wan tucar qasî yên yekemîn ên Ismaîl ne bûn, û zewiyên farisî li Rojhilata Zagrosê hêdî hêdî hatin tewandin (heliyan). Xwestina Ismaîl ku waliyên faris ji Kurdan re bide çespandin (ferz bike) dijî rêzana osmanî bû. Ev rêzan ji aliyê Hakim Idrîsê pirr bijîr û ku bixwe Kurd bû dihat ajotin û amanca wê ew bû ku ji Kurdistanê re civakeke derebekî (fêodal) ku giranî bide reseniya (esalet) kurdî dabîn bike (temîn bike).

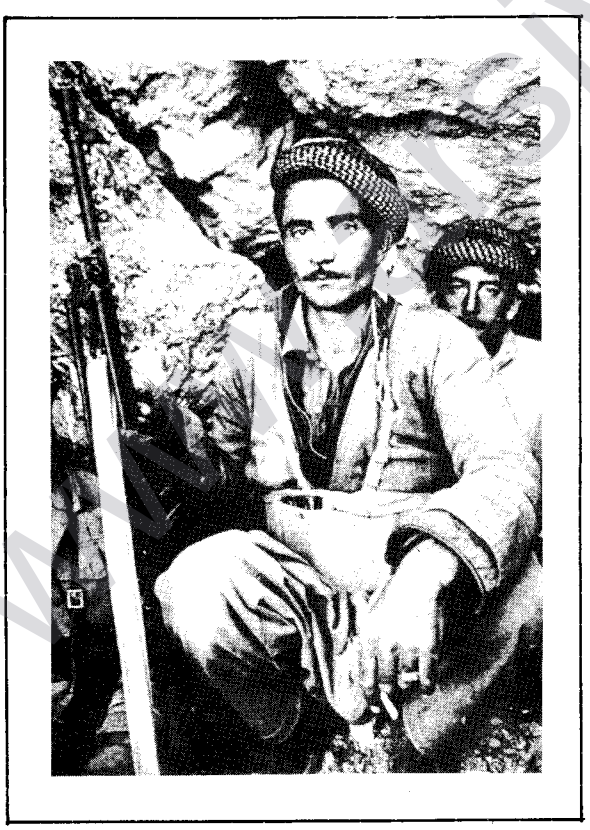

Şerrê Çildêran rewşê li Kurdistanê tev li hev kir. Mîrê ku Hisn Kayfa ji destê wê derket, Malik Xelîl (Şerefname, I, 155), Siirt ji nuh de stend û ber bi zewiyê xwe yê wirasî çû. Muhammed Begê Sasûn dijî Farisan şerr dikir. Ehmed Begê Mayyafarikîn, Qasim Begê Agîl, Cemşîd Begê Palû aliyê Osmaniyan girt. Waliyê Cezîrê di vegerandina Farisan ji Mûsilê de serfiraz bû. Seîd Beg Soran, Erbîl û Kerkûkê stendi bûn. Canbêzariya nêzîkî bîst mîrên din ji bo Farisan pirr kêm dibû. Lê serdana xweyiyî (ziyareta şexsî) ya Idrîs ji hemî van 25 mîran re ew vegerandin destelata siltên. Gava ku Selîm çû Tebrîzê, Ismaîl alîkariyên leşkerî şandin Diyarbekir û Hisn Kayfa. Idrîs leşkerê alîkar (mîlîs) ê kurdî civand û Kurd Beg, waliyê faris ê Kurdistanê, şikand. Kurdên Diyarbekirê dijî êrîşkerên faris xwe ragirt (xwe parast), heta gihajtina alîkariya ku ji aliyê Biyikli Mehmed Paşa hati bû şandin. Biyikli û Idrîs xwe gihand Hisn Kayfa û Faris şikandin. Paşê, bi xurtkirina 5000 Kurd (ên Amadiya?), Tirkan Diyarbekirê rizgar kir û Mêrdînê, ku bitenê kela wê ji aliyê Farisan vegirtî ma, stend. Di vê navberê de, efserê (zabit) faris, Kara Xan, bi serfirazî çû aliyê Begdad û Kerkûkê. Rûniştevanên Mêrdînê, piştî qewirandina Kurdan, Faris vexwendin (dawet kirin) ku bajêr ji nuh de vegirin. Rasthatina her du leşkeran li serriya Nuseybîn-Urfa çêbû. Faris hatin şikestin û Biyikli Suleyman Xan, ku hîn jî li Mêrdînê bû, neçar (mecbûr) kir ku xwe bide dest (teslîm bibe). Paşê, vegirtina Nuseybîn, Dara, Mayyafarikîn, Diyarbekir û Sincarê pêk bû, û Idrîs pêkanîna sazendî (idarî) ya Sancakan temam kir. Di wilayeta Diyarbekirê de, yazdeh sancak ji sazkerên tirk re hatin dayîn; di heşt sancakên kurdî de (Ekrad beyligi), waliyan destelatê bi awakî fermî da begên nuh. Lê, evên dawîn, hergav ji malbatê bixwe dihatin bijartin. Pênc hikûmetên wirasî (kürd hükümeti) malbatên xwe yên qralî, bi derbasbûna rast a destelatê ji bav bo law, parastin (li Tischendorf, Das lehnwesen in d. moslem.

www.kurdishvoice.org

Staaten, Leipzig 1872, fesl II û IV, li gora 'Ayn-i 'Alî Mü'edhdhinzade ku di destpêka sedsala XImîn/XVIImîn de dinivîsî binêre). Paşê, rêzaneke weha li hemî Kurdistanê, ji Malatyê heta Beyazîd û Şehrezorê, hat danîn (li jêr, li Şerefname û li zanînên gelek balkêş ên Ewliya Çelebî, IV, 176-80 û 271-316 binêre: Li ser 37 sancakên girêdayî Wanê, li gora zagona "qanûn" Suleymaniyê ya Imîn û merasîmên birêveçûna leşkerê navçeyî). Bitenê wilayeta Kermanşahê ji Farisan re ma. Idrîs baş hat xelat kirin û fermanên teyînkirinê jê re hatin şandin. Di nav van fermanan de cihên vala hebûn ji bo ku ew karibe navên palêwrawan (kandîdat. Bi tirkî: Aday) tê de binivîse (Hammer, GOR 2, I, 749).

Di 936/1530 de, Şah Tahmasp ji nuh de Begdadê bi destê Zul Faqar, kurdek ji êla Mûslû (Mosullu?), vegirt. Şerrên dirêj dest pê kir: Suleyman leşker dijî Farisistanê, di 1533, 1534, 1535, 1548, 1553 û 1554 de, ajot. Bi vê hinceta (munasebet) dawîn, leşkerên Begdadê Kurdên Belkas û Şehrezorê bindest kirin û Faris li Gurcistanê mijûr bûn (Hammer, berhem bixwe, II, 236).

Bi aşîtiya 999/1590, Abbasê Imîn diviya ji Tirkan re wilayetên rojhilatî, tevî Azarbaycan, Şehrezor û Lûristanê bihêle (berhem bixwe, II, 559), lê hema ji 1010/1601, şerr ji nuh de dest pê kir, û bi aşîtiya 1021/1612 Farisistan ji nuh de wilayetên ku hunda kiri bûn, ji derveyî (ji xeynî) Şehrezorê, stendin (berhem bixwe, II, 745). Şah Abbas 15.000 Kurd li ser sînora Xurasanê sergûn kirin ji bo ku ew weka dîwarekî dijî Tirkmenan bi kar bên.

Nêzîkî dawiya destelata Şah Abbas, Tirkan giraniya xwe da Begdadê. Di şerrê yekemîn ê Hafiz Paşa de (di 1623 de), di leşkerê wî de tofên (kom) Kurdistanê hebûn. Kurdan bi mêrxasî şerr dikir, lê Farisan, piştî dehfdana êrîşan, rêzên leşkerî yên sezadanê (cezakirinê) şandin heta Mêrdînê. Piştî mirina Şah Abbas, wezîrê mezin Xosrow Paşa, di 1039/1629 de, çû ser Begdadê. Seyyid Xanê Amadiyê, Mîra beg Soran û êla tevliheva kurdî-erebî ya Bacilan alî Xosrox Paşa dikir. Di vê demê bixwe de jî, Ehmed Xan Erdelan kêleka tirkî haraşa (tehdîd) dikir. Xosrow Paşa ket heta Sineh û Hamadanê. Tirkan, di vegerê de, nêzîkî Çamçamal û Dartang leşkerekî faris şikand. Li gel vê qasê, Begdad xwe ragirt, û dema ku Xosrow Paşa xwe kişand, Ehmed Xan Erdelan ji nuh de Şehrezorê vegirt (Hammer, berhem bixwe, III, 17, 23, 49, 86, 93). Bitenê di 1048/1638 de, Murad IV Begdadê bi awakî herdemî stend, û piştî salekê peyman bi Farisistanê re hat mor kirin (imza kirin). Ev peyman bû bingeha sînora tirkî-farisî heta sedsala XIXmîn (Na'ima, Tarîx, I, 686). Ji bo vê yekê jî, Farisistan vegeriya zincîra Zagrosê.

Ji sedema şerrê mezin di navbera Safawî û Osmaniyan de, Kurd têgihajtin giringiya xwe ya rêzanî (siyasî). Şerefname ji me re nexşa hûr a geşbûna jîna derebekî (fêodal) ya êl û mîriyên kurdî di nêzîkî 1005/1596 de hişt.

Dûmahî heye

www.etsiwak.org

ALÎKARÎYA CÎVAKA BÎYANÎYAN

Derwêş

- III -

RÊZANA DEWLETÊ YA BIYANIYAN

Hikûmeta Belçîka ta niha kêm agahdarî dane li ser cihê biyaniyan di nava civaka vî welatî de. Sedema wê ev e ku li vira biyanî ji bo demeke kurt dihatin dîtin û niha jî weha tên dîtin.

Di aliyê din de nifûsa biyaniyan (zêdebûna zarokan) mezintir dibe û agahdariyê dixwaze.

Ji biyaniyên Belçîka 40% li navçeya Wallonie, 27% li Flanderen û 27% li Bruksel dijîn. Ango, 12% ji tevayiya civaka Wallonie, 4% ji ya Flaman û 24% ji ya Bruksel, (li Belçîka 9% kes) biyanî ne.

Mayîna biyaniyan bê minaqeşe ye û pêwîst e rêzana dewletê li ser vê rastiyê biçe. Dijwariyên sazendî (idarî) û rêzanî (siyasî), ku întegrasyona civaka biyanî zahmet dikin divê rabin.

Bêdadiyên (neheqî) şaredariyan (belediye) di hemberê biyaniyan de divê rabin. Hin wezîr (nîşe: R. Steyaert) "dixwazin" ji çend pirsên biyaniyan re çare bibînin. Lê ji ber ku pirsên biyaniyan bi awakî giştî û tev de nayên holê, daxwaz bi kêmasî dimîne û pirr tişt bi ser nakevin.

Di aliyê temîna civakî de divê dewlet mercên pêşvexistina alîkariyê çêbike. Herçend e xebatkarên vê sektorê hin çare ji hin pirsên biyaniyan re dibînin jî, ew nikarin biyaniyan ji mercên qels ên civakî û aborî (sosyo-ekonomik) xelas bikin. Çare ji hemî pirsan re bi awakî organîzekirî pêwîst e.

Cidabûnên çandî û yên pêwendiyê di navbera xebatkarên civakî û biyaniyan de tên zanîn (ew cidabûn ji ol, adet û hwd. tê). Divê dewlet vê yekê bide ber çavê xwe û rêzana xwe bike.
Nîşe: di xwendegehan de nasîna civaka biyanî li Belçîka ji bo xwendekaran, ku li ba gelê xwe ewê ji bo biyaniyan jî kar bikin, giring e. Gihandina xortên biyanî di vî alî de cihekî vala dadigre.

Karên giring ku dewleta Belçîka ji bo biyaniyan (ji bo civakeke alternatîf!) divê bike ev in:

Rêorganizasyona:

- ketin û derketina Belçîka û mafê bicihbûnê.
- bazara kar.
- dibistan.
- alîkariya civakî.
- karê şaredariyan.

Di aliyê din de, divê ku Hikûmeta Navçeyî (Flanderen, Wallonie, Bruksel) rêzana bicihbûnê û karên sazendî bi awakî baş deynin ber xwe.

Karbidestên du navçên Belçîka (Falnderen û Wallonie) jî divê karê ku di bin destê wan de ye pêş ve bibin. Ew kar jî rêzana xweşiya civakî, rêzana saxiyê, rêzana çandê û rêzana întegrasyonê ye.

Li ba van tiştên jorîn, divê:

- alîkariya maddî ya rêxistinên civakî, ku ji bo întegrasyona biyaniyan kar dikin, bibe.
- xurtkirina alîkariya komele û rêxistinên fêrkirina zimên.
- her rengê xebata ji bo xurtkirina peywendiyên civaka biyanî û civaka vira amade bibin.
- alîkariya maddî ji bo rêxistinên çandî û civakî yên her gelê biyanî ku li Belçîka ye. Ev alîkarî divê bi awakî baş, wekhevî û bê cidayî be.

Çi mixabe ye ku ta niha ji bo hemî xebata karê ji bo biyaniyan karbidestên navça Flanderen di sala 1985 de bitenê 26 milyon frenk amade kirin. Lê nêzîkî 25 milyon frenk ji 26 milyonan di navbera 6 rêxistinên ku ji bo biyaniyan kar dikin hatin par kirin û 1 milyon frenk jî li ± 50 rêxistin û komele hat belav kirin. Piraniya rêxistinên din jî frenkekî tenê wernegirt. Ev jî subjektîvîzma hikûmeta Belçîka di rêzana biyaniyan de dide xuya kirin.

Gava ku rêxistin û komelên çandî-civakî û demokratîk di xebata xwe de ji bo întegrasyonê, saxiyê, civakê, çandê û temîna xwendina zarokên biyanî û pêwendiyên her du civakên ji hev cida kar dikin û ji bo wî karê dijwar tu alîkariya diravî û moral ji karbidestên dewletê nestînin nikarin jîna xwe berdewam bikin û piraniya caran jî ev rêxistin yan komele tên têk dan (xera dibin). Di vê rewşa ne xweş de, rêxistin û

www.serxwakurdi.org

komelên biyaniyan nikarin karekî hêja û dirêj deynin holê. Piraniya wan ji her alîkariya dewletê bêpar in.

Bi kurtayî, dewleta Belçîka biyanî ji bo karê xwe, ji bo pêşvebirina rewşa aborî ya xwe anîne vira û hînga wê ev civaka biyanî ji bo demeke kurt hesêb dikir. Lê niha, bê gûman hemî kes qebûl dike ku ew biyanî li vira bimînin û hew vedigerin welatên xwe (sedemên vê yekê pirr in: rewşa aboriya qels, rewşa biyaniyên ku li vira dijîn dizanin ku bêkarî li welatên wan mezin e û ewê li wira bikevin nav aboreke qels û ne xweş. Alîkariya bêkaran, temîna îmkanên saxiyê û yên civakî û hwd. nabînin û nînin.

Di aliyê din de jî ew ji çend salan û vir de fêhrî jîna aza bûne û vê azadiyê li welatên xwe nabînin.

Zarokên wan biyaniyên welatê xwe ne û ew zarok naxwazin herin wan welatan.

Pêwîst e dewlet, bi awakî objektîf li ser vê pirsê raweste û vê rewşê biguherîne. Divê ew cidabûnên bingehî di nav van civakên cida de ji ber çav dûr nexe û li ser vê yekê kar bike.

Kînga dewletê ev yek qebûl kir û ji bo çaredîtinê îmkan amade kirin ewê xuya bibe ku tiştekî zahmet nîne. Lê eger ew vê rêzanê berdewam bike û bi rewşa biyaniyan mijûl nebe ewê pirsên hê mezintir peyda bibin û hînga ewê xuya bibe ku dereng e.

Dawî

G u r o s o (*)

Mihdî

Rojek ji rojên biharê bû. Dinya xweş bû. Gundiyan karûbarên xwe dikirin. Komek ji leşkerên Tirk bi ser gundekî Kurd de girti bû. Wan malên gundiyan du bi du kontrol dikirin. Du leşker di mala Hiseynê Kor de li malê "qaçax" digeriyan. Hiseynê Kor û xuşka xwe li derê malê li hêviya derketina leşkerê di hindirû de bûn. Dilê wan dikire kute-kut. Xuşk ditirsiya û Hiseyn jî li diravên di nav livînê de veşartî bîr dikir (difikirî). Wî çar heyvan li xerîbiyê kar kiri bû û ew dirav anî bûn malê.

Paş ku cendirman gera xwe qedand û derketin, Hiseynê Kor bezî hindirû. Li nava livîna ku dirav tê de veşartî bû temaşe kir. Tiştek xuya ne kir. Livîn bi hêrs avêt erdê. Vekir, lê mixabe, tiştek di nav livînê de ne bû. Fils ji diravan ne ma bû. Ji dahm de (di cih de), li devê derî xist û da pey cendirman. Bi berstika yekî ji wan girt û got: "Zû diravên min derxe". Cendirme bi tirkî: "Birak yakami lan, gebertirim yoks!". Hiseyn kînga diberde! Destê xwe hê bêhtir li qepira wî şidand. Bi hêrs: "Diravên min derxe, çawîş efendî".

Cendirmê din dît ku hevalê wî nikare xwe ji lepê Hiseynê Kor derxe, rahişte tivinga xwe û berê wê da Hiseynê Kor. Pê re jî qîrîn bi esker ket: "N'olmuş sana be! Birak o'nu yoksa eşek cennetine postalarim seni". Hiseyn ji xwe kêm ne kir.Bi hêrs: "Şildim bildim nizanim! Guroso diravên min dizîne. Diravên min derxin!".

Dikin nakin Hiseynê Kor berstika cendirme naberde. Wî lêdan qebûl dikir, lê berdana diravan ji cendirme re qet! Cendirme berê tivinga xwe da piyên Hiseyn û lingê wê kişand. Hiseynê Kor li erdê pelax (dirêj) bû. Xuşka wî kir hewar, lê çi fêde! Cendirme ye, dewlet e, qanûn e!

Hiseynê Kor li xuşka xwe nêrî: "Va teresa diravên min birin û çûn!". Xuşka Hiseyn li ber birîna piyên wî diket, lê dilê Hiseyn ji ber diravên çûyî dişewitî.

(*) Guroso: Merivê ku pora xwe kur kiriye. Gundî ji cendirman re guroso dibêjin.

www.ajvakurdi.org

ZİMANÊ KURDÎ

- I -

Belavbûna cografî ya zaravên wî (*)

Fuad Hama XORŞÎD

P Ê Ş G O T I N

Hin pirtûk û gotarên ku li Iraqê derketine bi babeta zimanê kurdî mijûr bûn û jimarek ji rêwî (tûrîst) û rojhilatzanên welatên cihê jî bi vî yan bi wî awayî vê babetê darîçav kir. Loma, li ba me tofeke (kom) dîtinên nelihevhatî li ser rayê (esl) vî zimanî û jimara zaravên wî yên navçeyî çêbûn. Ev yek li ba xwendevanê ku ji rastbûna rayê vî zimanî û ji pêşveçûna wî ya dîrokî ne haydar e tevliheviyeke ramanî (fikrî) çêdike.

Loma, ev lêgerîn bi hinek destnîşandan û destpêkirin bi lêhûrnêrîna babeta zimanê kurdî mijûr dibe: Ji aliyê girêdana wî ya zimanî û belavbûna zaravên wî yên navçeyî, li gora rastiyên ku me karî bû ji kaniyên ku ketin destê me bicivînin û berhevkirina hin zanînan li ser wî bi riya lêhûrnêrîna meydanî li hin navçeyan.

Ev lêhûrnêrîn tecrube dike ku bersiveke mantiqî bide dîtinên çewt, yên ku hin kanî di babeta girêdana vî zimanî û beşên zaravên wî de got. Û wê hin sedemên veşartî yên beşbûna van zaravan nîşan dan û piştre ew bi awakî cografiyekî heyamî (ê vê demê) belav kirin û nexşeke wan ya vekirî çêkir.

Hêviya nivîskar ew e ku ev lêgerîn alîkarî bike ji bo, ji alîkî, avakirina ramaneke vekirî û rast li ser girêdana vî zimanî û pêwendiyên wî bi zimanên hindî-ewrupî re, û ji alîkî din jî li ser zaravên wî yên navçeyî û belavbûna wan ya cografî, ne bitenê li ba xwendevanê kurd, lê li ba hemî baldayên lêhûrnêrîn û babetên wusa ji zarokên gelê me yê iraqî, tevî Ereb û Kurd û hindikayiyên wî yên din.

Kurtenivîsa vê lêgerînê di kovara Akademiya Zaniyariya Kurdî, Cild III, hejmar 2, 1975 de hat weşandin. Û beşa wê ya yekemîn a li ser zimanê kurdî di rojnama Iraq de, hejmar 366, di 9.5.1977 de, û kurtenivîsa ya duyemîn a li ser zaravan di vê rojnamê bixwe de, hejmar 1620, di 10.6.1981 de hatin weşandin.

Di vê lêgerînê de gelek rastkirin, vekirin û nîşankên nuh hene. Mebest (meqsed) ji wan ev e ku em ramaneke nêzîktirî rastiyê li ser babetên ku me li jor gotin û ku em hêvî dikin ku bala mutexassis û xwendevanan bi awakî wekhev bikişîne bidin.

Begdad, 6.9.1981 Fuad Hama XORŞÎD

B E Ş A Y E K E M Î N

Z I M A N Ê K U R D Î

Dema ku lêger lêhûrnêrînekê li ser rayê zimanê kurdî û zaravên wî çêdike, ew rastî dîtinên jimareke ne kêm ya rêwî û rojhilatzanan, ku bi awakî çewt û bê spartina tu bingeh û mantiqeke zaniyarî hatine gotin, dibe. Destnîşandana xweyiya (şexsiyet) serbixwe ya her zimanekî, berê hertiştî, pêkanîna gelek lêgerîn, lêhûrnêrîn û pîvanên (muqayese) hûr pêwist dike, ji bo ku meriv wî vegerîne rayên wî yên dîrokiyên

(*) Çapxana El-Wisam, Begdad, 1983. Wergerandin, erebî-kurdî: Pervîn.

www.arsivakurdi.org

kevn. Lê, meriv bitenê bi nêzîkbûna hin gotinên zimanên hawsê (cîran) xwe têr bike ji bo ku biryar bistîne ku ev ziman bitenê yek ji zaravên zimanê hawsê ye yan beşek jê ye, ev tiştekî dirodalsa (mubalaxa) û bê rehberên zaniyarî ye.

Bi vî awayî, zimanê kurdî, ne weka ku hin rêwî û nivîskarên ku ew ne xwendiye û nizanin bîr dikin (difikirin), zaravekî tevlihev û çewt ê zimanê farisî ye û ne yek ji peyvikên farisî yên ku ne rêziman û ne rêzikên wê hene ye (1) û ew ne zimanekî ji rayê hindî ye jî (2).

Hemî ev dîtin, weka ku lêhûrnêrînên nuh isbat kir, ji rastiyê dûr in (3). Rast e ku zimanê kurdî ji derve weka her du zimanên pehlewî û farisiya nuh, ji aliyê cihêtî û pêşveçûna wan ji zimanê avista, xuya dibe. Lê kurdî xweyiya (şexsiyet) wî ya serbixwe, weka zimanekî, heye (4).

Sedemên ku ev kes ajotin dîtina wan ya çewt li ser girêdana zimanê kurdî yan rayê wî, ji alîkî kêmbûna weşan û berhemên bêjeyî (eserên edebî) yên ku bi zimanê kurdî hatine nivîsîn, bi hêzanî di dawiya sedsala nozdemîn û destpêka ya bîstemîn de, yên ku ji wan re pêwist bûn ji bo pêkanîna lêhûrnêrîn û bihevpîvanan li ser vê babetê, û ji alîkî din jî pirbûna zaravên kurdî ye. Ev her du sedem carna ji biyaniyê ku tecrube dike ku vî zimanî weka tevayiyekê nas bike zoriyên mezin derdixînin (5). Ü bi ser de jî, ew dihêlin ku dîtineke ne hûr li ser girêdana wî bê dayîn.

Piraniya rojhilatzanan di lêhûrnêrînên xwe de bêtir bawer dikin ku zimanê kurdî tu girêdana wî (weka zarav yan şax) bi zimanê farisî tu neye, lê ku ew zimanekî ku xwediyê taybetiyên (xusûsiyet) serbixwe ye. Ji van rojhilatzanan em bi hêzanî Justi û Socin (6) darîçav dikin.

Rojhilatzanê yekemîn dilniya (tekîd) dike ku zimanê kurdî ne şaxeke hilweşayî ji zimanê farisiyê nuh e, lê ew ji farisî, ji aliyê rêzika wî ya dengî û veqetandinî, gelek cihê ye.

Socin jî nîşan da ku zimanê kurdî ne zaravekî bira yê zimanê pehlewî û farisiyê nuh e, lê ku di pêwendiya ku di navbera wan de ye tiştekî dûrtir heye. Bi ser de jî, Socin nîşan da ku zimanê kurdî ne şaxek ji zimanê farisiyê kevn e.

Rast e ku di navbera zimanê kurdî û zimanê farisî de pêwendiyeke dûr heye, ji bo ku her du jî girêdayî tofa (kom) zimanên hindî-ewrupî ne, lê ew ji gelek aliyan, eger ji yê gotin yan rêziman yan kesandin yan bilêvkirinê be, ji hevdu cihê ne (7).

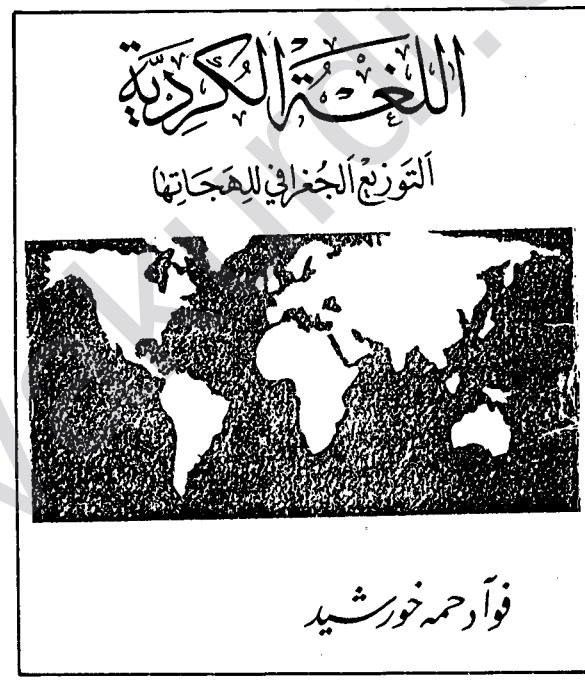

(1) Weka nîşe binêre: Lauard, Austen H., (Discoveries among the ruins of Nineveh and Babylon, with Travels in Armenia, Kurdistan, and Desert), New York, 1853, p. 374. Driver, G.R., (studies in Kurdish History), B.S.O.S., 1922, Vol.11, part III, pp. 493-505.

(2) Creagh, James, (Armenians, Koords, and Turks), London, 1880, p. 170.

(3) Soan, E.B., (Notes on the phonology of Southern Kurdish), J. R.A.S., 1922, part II, p.192.

(4) Edmonds, c.j., (The place of the Kurds in the Middle Eastern Scene), R.C.A.J., 1958, Vol. XIV, part II, p.147.

(5) Noel, Edwards. (The character of the Kurds as illustrated by their proverbs and popular saying), B.S.O.S., Vol. 1, part IV, 1920, p. 79.

(6) 1. Justi, (Kurdische Grammatic), SPB, 1880.
2. Socin, (Die spacheder Kurden), in grundris der Iranischen philologie, 1-2 Strasburg, 1898-1901.

(7) Edmonds, C.J., (Kurds, Turks and Arabs), London, 1957, p. 7.

www.arsiv.kurd.org

Zimanê kurdî, weka ku Sidney Smith dilniya kir, zimanekî bicarek serbixwe ye û pêşveçûnên wî yên dîrokiyên rast hene (8). Ew zimanekî ariyekî gelek hêja ye û ji demên kevnar heta roja me li çiyayên Kurdistanê bi awakî zelal û tekûz dijî (9).

Ji bo ku em rêzayê (mana) zimanî yê tofa zimanên hindî-ewrupî û pêwendiya zimanê kurdî bi van zimanan re baş nas bikin, divê em hin rastiyên dîrokî bînin bîran. Arkêologan (ên ku erdê dikolin ku şûnîpeyan derxînin) bala xwe da ku rengdêreke (sifet) hevrayî ya şareyariyeke (medeniyet) miroviyeke kevn, ku piştî qedana heyama keviriya nuh li ser aqareke pirr fireh ji zewiyên (erd) cihana kevn, weka Rûmanya, Başûrê Rûsya, Sûs, Belûcistan, Hindistan, Tirkmenistan û Kurdistan, belav bû bû heye. Bi encama (netîce) vê yekê, zana gihajtin gotina ku bê gûman ev şareyariya wekhev divê ji aliyê gelekî tenê hatibe ava kirin. Û ji bo ku nîşanên vê şareyariyê ji Hindistanê heta Ewrupa belav bû bûn, ew li hev hatin ku navê vî gelî bikin hindî-ewrupî (10).

Ev gel ji êlên cihê yên ku berê barkirin û belavbûna xwe li welatê xwe yê kevn ê ku li deştên ku ber bi Rojhilat û Rojhilata Bakurê Deryayê Qezwînê dirêj dibû rûdinîştin ava bû bû (11). Ji bo ku tevayiya van êlan (eşîr) gelekî tenê ava dikir, ew hema zimanekî tenê, ku jê re navê zimanê hindî-ewrupî hat dayîn û ku îro jê hemî zimanên ku gelên arî dipeyivin derketin (12), dipeyivîn.

Zimanê hindî-ewrupî jî (13), ku zimanê kurdî yek ji şaxên wî tê hesab kirin, ji zimanekî pêşdîrokî, ku mutexessisan navê wî dikin zimanê hindi-ewrupiyê hov (bidaî) û ku hest (texmîn) dikin ku ew 5000 sal berê Îsa (mîladê) hebû (14), pêş ve çû.

Ev ziman bi barkirinên gelên hindî-

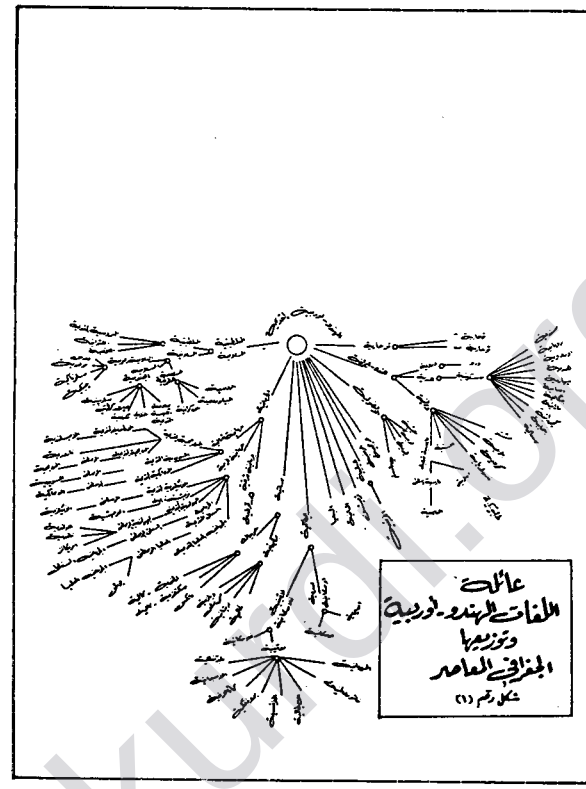

ewrupî, yên ku her tofek ji wan berê xwe da navçeyek ji navçeyên cihana kevn, bi hêzanî li Asya û Ewrupa, belav bû. Beşek ji wan ji çemê Danûb buhurî nîvgirava Balkan û Ewrupa Rojhilatî. Ev jî bapîrên Yûnan, Roman û gelên dinên ewrupî yên ku bi zimanên ewrupiyên îroyîn dipeyivin in. Beşeke din ji wan berê xwe da Rojhilata Başûr, gihajt sînorên Hindistanê û li Sind û Pencab bi cih bû. Ev gel Ariyên Başûrê Asya ne û ew in ku îro bi zimanên hindî, ku li Başûrê Asya ji tofa zimanên hindî-ewrupî ne, dipeyivin.

Beşa siyemîn jî berê xwe da Asya Piçûk û

(8) Zekî, Muhammed Emîn, (Xulasat Tarîx El-Kurd we Kurdistan) T2, Begdad, HI, Begdad, 1961, r. 65-305.

(9) Soan, E.B., (Report on the Sulaimani District of Kurdistan), Calcutta, 1918, p.85.

(10) Charpentier, Jarl, (The original Home of Indo-Europeans, B.S.O.S., Vol. IC, 1926-28, p.149.

(11) Brasted James Henri, (Tarîx El-'Usûr El-Qedîme), wergerandina Dawûd Qurban, Beyrût, 1926, rûpel 135. Û li Charpentier, Jarl, berhem bixwe, r. 164, binêre.

(12) Gotina Arî bi çewtî hatiye bi kar anîn, ji bo nîşandana pêşiyên gelê hindî-ewrupî. Bi rastî, gotina Arî ji navê yûnaniyê ku ji mersefa Îranê, ku ji çiyayên Zagrosê li Rojavayê heta çemê Sind li Rojhilatê dirêj dibe, re hati bû dayîn hatiye stendin. Wê çaxê, ev navçe bi navê Aryana - ku jê navê Îrana îroyîn hat stendin - hati bû nasîn. Li Brasted, James Henri, berhem bixwe, rûpel 135 binêre.

(13) Tê gotin ku dozîneweya (dîtin) yekemîn a rengdêrên (sifet) hevrayî ya tofa zimanên hindî-ewrupî ya zimanzanê alman Franz Bop (1791-1867) e. Li Charpentier, Jarl, berhem bixwe, rûpel 164 binêre.

(14) Moris, Williams, (The Heritage illustrated dictionary of the English Language), New York, 1973.

www.arsivakurdi.org

çiyayên Zagrosê û li Îran û Kurdistanê belav bû. Di pêşiya yên ku hatin çiyayên Zagrosê de Kûtî, û paşê Med (15), bapîrên gelê kurd (16), hebûn. Ü Partan jî berê xwe da Bakurê Îranê û Farisan Başûrê wê. Ev perça Îranê heta nuha bi navê awhewayê (iklîm) Farisistan hatiye nasîn. Hemî tofeke zimanên ku hin taybetiyên zimaniyên wan nêzîkî hev bûn, û ku jê re wûşeya (istilah) tofa zimanên îranî hat dayîn (17) dipeyivîn. Ev tof, weka ku di nexşa N° 2 de bi hûrî (bi tefsîl) hatiye nîşan dan, şaxek ji zimanên hindî-ewrupî ye.

Li ser vê bingehê, zimanê hindî-ewrupî îro tofine zimaniyine bingehî û şaxî, li her du kertên (kite) Asya û Ewrupa, himêz dike. Ev jî ev in:

1. Tofa hindî-îranî.

2. Tofa anadolî.

3. Tofa îtalî.

4. Tofa jermanî.

5. Tofa seltî.

6. Tofa baltîkî-slavî.

Ü hin zimanên dinên ku meriv kare li wan di nexşe N° 1 de baş binêre.

Ev tofên zimanî bixwe jî di çend ziman yan tofên zimaniyên şaxî, ku hemî zimanên hindî-ewrupiyên îroyîn himêz dikin, de diveqetin. Ango, tofa hindî-ewrupî di 4 tofên zimaniyên şaxî de diveqetin. Ev jî ev in:

1- Derdî. 2- Hindî. 3- Qezwînî (bi navê Deryayê Qezwînê). 4- Îranî.

Ü tofa zimaniya îranî gelek zimanan himêz dike:

1- Kurdî. 2- Belûcî. 3- Sugdiyanî. 4- Beştû 5- Avista. 6- Farisiya kevn (li nexşe 2 binêre).

Balkêş bû ku di nav tofên hindî û îranî de nêzîkayiyeke vekirî hebû. Ev yek peyabûna wan ji tofeke tenê, ku jê re wûşeya zimanê hindî-îranî hat dayîn û ku tê bawer kirin ku ew rayê ku jê tofên zimanên hindî û îraniyên îroyîn derketin e, nîşan da.

Lê tofa zimaniya îraniya ku her du zimanên kurdî û farisî û yên dinên ku hatin gotin girêdayî wê ne di nav 3 şaxên bingehî de diveqetin:

1. Zimanên îranî yên Rojavaya Bakur.

2. Zimanên îranî yên Rojavaya Başûr.

3. Zimanên îranî yên Rojhilatê.

Zimanê kurdî girêdayî tofa yekemîn e, lê yê farisî girêdayî tofa duyemîn e (18). Ev jî serxwebûna her yek ji wan nîşan dide. Ü weka ku cardin di nexşe (2) de xuya dibe, zimanê kurdî zimanekî serbixwe ye û ne şaxek yan zaravekî navçeyiyekî ji zimanê farisî veqetayî ye. Nexşe zayenda (sifet) pêwendiya rast a nav her du zimanan û ku li ser bingeha girêdana wan bi tofa zimanên îranî rawestiye nîşan dide.

Bi vî awayî, ji hemî tiştên ku hatin gotin em baş dibînin ku zimanê kurdî zimanekî serbixwe ye û ku ji aliyê pêşveçûna xwe a dîrokî ew xwediyê serxwebûneke vekirî ye. Ev serxwebûn jê re xweyiya (şexsiyet) wî ya zimaniya ku wî ji zimanên dinên îranî cihê dike dide, ji bo ku ew zimanekî resen (esîl) e û ku di riya pêşveçûna xwe de, di dirêjayiya sedsalên cihê de, bi awakî bicarek ji farisî serbixwe, çûye (19).

Dûmahî heye

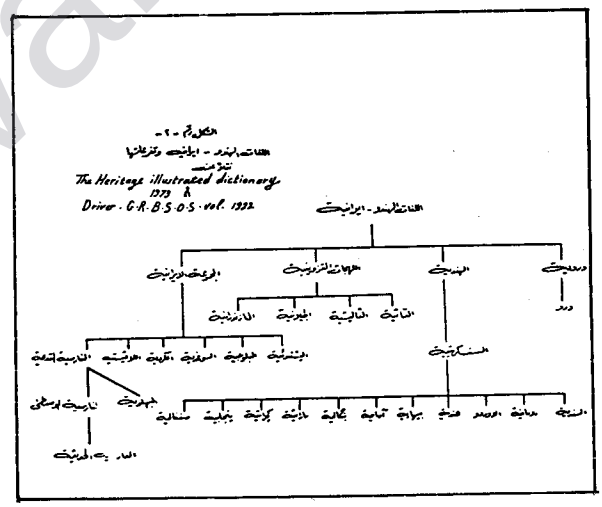

(15) Di babeta barkirina Medan bo çiyayên Zagrosê de binêre: Yong, T. Cyter, (The Iranian Migration into Zagros), IRAN, Vol. V, 1967, p. 12-17.

(16) Edmonds, C.J., berhem bixwe, rûpel 7.

(17) Ji gotina (zimanên îranî) divê neyê têgihajtin ku ew hemî zimanên ku li hundirê Komara Îrana îroyîn tên bi kar anîn in. Lê, zimanên îranî navekî ku ji tofeke mezin a zimanên ku derketine derveyî sînorên vê dewletê re hatiye dayîn. Loma, li her derê vê pirtûkê, ev gotin tofa zimaniya jorîn nîşan dide û tu pêwendiya wê bi Îranê re, weka dewlet, tu neye. Lê, hin zimanên ku li Îrana îroyîn tên peyivîn beşek ji vê maliya zimanî ne.

(18) Edmonds, C.J., (The place ....), berhem bixwe, r. 147.

(19) Soan, E.B., (Grammar of the Kurdish Language), London, 1913.

www.arsivakurdi.org

XEBATA ME

21 ADAR

Em beşdar bûn şeva agahdariyê li ser Nijadparêziyê, ku ji aliyê rêxistina M.R.A.X. hati bû pêk anîn.

22 ADAR

Newroza Xwendekarên Îranî. Em bi muzîk û stranên kurdî beşdar bûn.

30 ADAR

Newroza Komkar li Den-Haag, Hollanda. Me pirtûk û kasetên kurdî raxistin.

18 NÎSAN

Bi hinceta (munasebet) Sala Aşîtiyê, rêxistina Dialogue International şevekê li Bouge nêzîkî bajarê Namur, pêk anî. Em, tevî Zeyno, bi muzîk û stranên kurdî, û bi raxistina pirtûkan beşdar bûn.

19 NÎSAN

Şeva rêxistina Oxfam-Wereldwinkel, li Overpelt: Em cardin tevî Zeyno, bi muzîk û stranan, û bi raxistina pirtûkan beşdar bûn.

21 NÎSAN

Rêxistina Sociaal-Kulturele Raad St-Joost, bi alîkariya Têkoşer, şeveke piçûk ji bo rûniştevanên şaredariya (belediye) St-Joost li ser Kurdan, pêk anî: Sê endamên Têkoşer bi sê zimanan: Kurdî, fransizî û flamanî (hollandî) pirsa Kurdistanê da nasîn û paşê me filmeke vidêo li ser Kurdistana Iraqê nîşan da. Piştî xwarinê, herkes ket dîlanê. Bi ser de jî, me pirtûk û kasetên kurdî raxistin.

22 NÎSAN

Piştî gelek civînên mehane bi Université de Paix (Zanîngeha Aşîtiyê) û rêxistinên dinên navdar re, li ser mafên mirov û gelan, me civîneke çapê li I.P.C., li Bruxelles, pêk anî ji bo ku em bingeh û bernama xebatê ji ramana tevane (xelk) re bidin nasîn. Di vê civînê de, Pr. F. Rigaux, serokê Zanîngeha Aşîtiyê û serokê Rêxistina Mafên Gelan, Pr. Bossuyt ku alîkarê serokê komisyona mafên mirovî li O.N.U. (Netewên Yekbûyî) ye, û serokê Mêdyatêka Wezareta Çandê peyivîn. Me jî çend pirsan ji Pr. Bossuyt li ser pirsa Kurdistanê li O.N.U. pirsîn.

26 NÎSAN

Cêjna Yekê Gulanê ya P.O.S. (Partiya Sosyalîst a Karkeran): Em bi raxistina pirtûk û kasetên kurdî beşdar bûn.

1 GULAN

Cêjna P.C.B. (Partiya Komunîst a Belçîka): Em bi raxistina pirtûk û kasetan beşdar bûn

1 GULAN

Cêjna Parti du Travail (Partiya Kar): Me pirtûk û kasetan raxistin.

20 GÛLAN

Civîna çapê ya rêxistinên belçîkiyên navdar: MRAX, CNAPD, Commission Européenne Immigrée...., li ser mafê helbijartinan li şaredariyan ji bo biyaniyan. Bi vê hincetê, berpirsiyarekî yûnanî ji Hollanda hat û agahdariyeke gelek hêja û balkêş li ser stendina vî mafê giring li Hollanda da me.

31 GULAN

Em beşdar bûn xwepêşandina (meşîn) mezin dijî rêzana aborî ya hikûmeta Belçîka, ku ji aliyê sendikan hati bû pêk anîn.

31 GULAN

Festivala Biyaniyan li bajarê Antwerpen (Anvers): Em bi rêxistina pirtûk û kasetên kurdî beşdar bûn.

3 HEZÎRAN

Şeva Têkoşer a agahdariyê, li ser Kurdistana Tirkiyê, li Bruxelles, li salona Botanique ya Wezareta Çanda Fransizî. Avkatê kurd, Şerafettin KAYA, axaftineke gelek hêja li ser dîrok û rewşa Kurdistanê ya buhurî û ya Kurdistana Tirkiyê ya îroyîn kir û bersiva pirsan da (li rûpel **9** binêre) Ji alîkî din jî, me pirtûk û kasetên kurdî raxistin, muzîka kurdî da nasîn û xwarin pêşkeş kir.

* * * *

DI MEHÊ DE CAREKÊ

- Civîn bi Zanîngeha Aşîtiyê û rêxistinên din re, li ser mafên mirov û gelan.
- Civîn bi komelên civakî û çandî, ku li şaredariya St-Josse, li Bruxelles, dixebitin re.

DI HEFTÊ DE CAREKÊ

Radyoya azad: Her yekşem, ji katjimêr (seet) 13 heta 15.

www.arsivekurdi.org

TÊKOŞER'DEN HABERLER

21 MART

M.R.A.X. tarafından ırkçılık üzerine düzenlenen geceye katıldık.

22 MART

İranlı öğrencilerin düzenlediği Newroz'a müzik grubumuzla katıldık.

30 MART

Komkar'ın Den-Haag, Hollanda Newroz bayramına kitap ve müzik, kaset sergisiyle katıldık.

18 NİSAN

Dialogue International Barış Yılı münasebetiyle Namur'a yakın Bouge'da bir gece düzenledi. Ses sanatçısı Zeyno'nun eşliğinde müzik ve kitap sergisi ile katıldık.

19 NİSAN

Oxfam-Wereldwinkel'in Overpelt'te düzenlediği dayanışma gecesine yine Zeyno eşliğinde müzik ve kitap sergimizle katıldık.

21 NİSAN

Sociaal Kultureel Raad St. Joost'un Tekoşer ile beraber St.Joost belediyesi sakinleri için Kürtler üzerine bir gece düzenledi.Tekoşer'den üç arkadaş Kürdistan sorununu üç dilde(Fransızca-Flamanca-Kürtçe)anlattılar. Konuşmadan sonra Irak Kürdistan'ı üzerine belgesel bir video - film gösterildi.Yemek, halk oyunları, kitap ve kaset sergisi,müzik ve hoş bir sohbet ile gecemiz sonuçlandı.

22 NİSAN

Université de Paix (Barış Üniversitesi) ve diğer tanınmış örgütler ile beraber yapılan aylık toplantılardan sonra Brüksel'de İ.P.C Merkezinde bir basın toplantısı düzenlendi. Basın toplantısının amacı çalışma programımızı halka tanıtmak idi. Toplantıda Prof.F. Rigaux, Barış Üniversitesi, Halkların Haklarını Savunma Örgütü ve Birleşmiş Millet - ler İnsan Hakları Komisyonu Başkan yardım - cısı Prof. Dossuyt ve Kültür Bakanlığının medyatek bölümü başkanı birer konuşma yaptılar. Biz, Birleşmiş Milletlerde Kürdistan sorununun durumunu sorduk ve gündeme getirdik.

26 NİSAN

Sosyalist İşçi Partisinin (POS) 1 Mayıs İşçi Bayramına kitap ve kaset sergisiyle katıldık.

1 MAYIS

Belçika Komünist Partisi(PCB)nin 1 Mayıs Bayramında kitap ve kaset sergimizi açtık.

1 MAYIS

Belçika Emek Partisi(PTB)nin 1 Mayıs Bayramında kitap ve kaset sergimizle katıldık.

20 MAYIS

MRAX, CNAPD, Commission Européenne Immigré gibi tanınmış örgütler göçmenlerin belediye seçimlerinde oy hakkı için basın toplantısı yaptılar. Basın toplantısına Hollandadan Yunanlı bir misafir konuşmacı davetliydi. Yunanlı konuşmacı Hollanda'da oy hakkının kazanılmasıyla ilgili çekici bir konuşma yaptı.

31 MAYIS

Sendikaların düzenlediği Belçika hükümetinin ekonomik politikasını protesto yürüyüşüne katıldık.

31 MAYIS

Antwerpen (Anvers) yabancılar festivaline kitap ve kaset sergimizle katıldık.

3 HAZİRAN

Tekoşer, Türkiye Kürdistan'ı konulu bir semineri Fransız Kültür Bakanlığının Brüksel Botanique salonunda düzenledi. Kürt Avukat Şerafettin KAYA, Kürdistan tarihi ve Türkiye Kürdistanının bugünkü durumu hakkında değerli ve ilgi çekici bir konuşma yaptı. Dinleyicilerin sorularına da cevap verdi. Aynı gecede kitap ve kaset sergisi açılarak kürt müziği tanıtıldı.

AYDA BİR

Barış Üniversitesi ve diğer örgütlerle insan ve halkların hakları üzerine toplantı.

St.Josse(Brüksel)belediyesi dahilinde sosyal ve kültürel örgütler ile toplantı.

HAFTADA BİR

Bağımsız radyo programı: Her pazar saat 13 ile 15 arası kürtçe programı dört dilde yapılmaktadır.

www.anarsiarsivi.org

KURDISTAN DE TURQUIE

ŞERAFETTİN KAYA (AVOCAT KURDE)

INFORMATION - DEBAT

MARDI - 3.6.1986 - 19 h

LE BOTANIQUE 236, rue Royale - 1030 Bxl

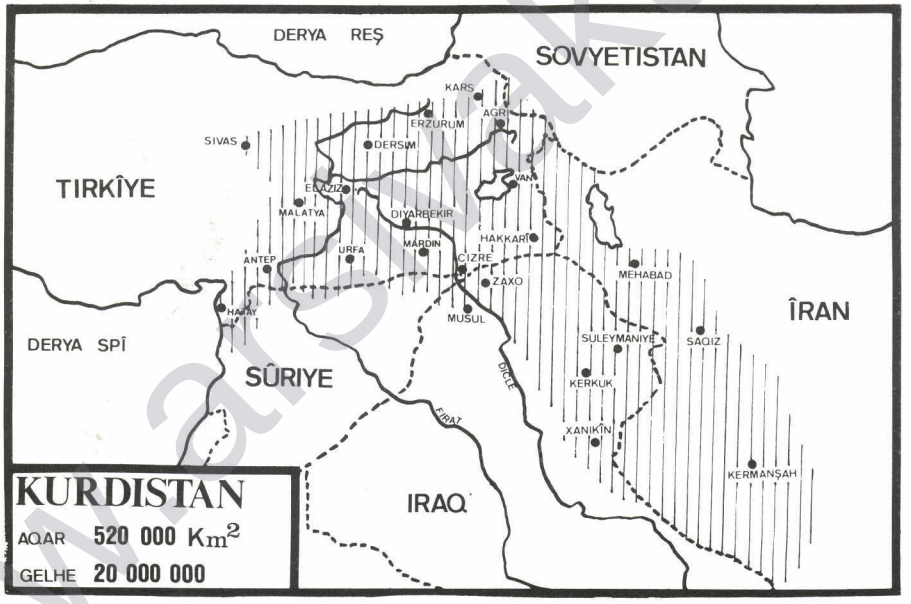

Stand d'information et buffet kurde

Entrée : 100 F.B.

ORGANISATEUR : TÊKOŞER

EDIT. RESP. : WILFRID DE VLIEGHERE . LONGINSTR 12 1730 ASSE

www.arsivakurdi.org